

РОЗДІЛ V. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

УДК 373:31

Т. В. Водолазська

ДОСЛІДНИЦЬКА СТРАТЕГІЯ НАВЧАННЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті визначено функцію освітнього середовища як чинника стимулювання дослідницької діяльності молодшого школяра. Основна увага приділяється дослідженню залежності дослідницької стратегії навчання від освітнього середовища початкової школи. Розглянуто педагогічні умови формування дослідницького освітнього середовища початкової школи.

Ключові слова: дослідницька стратегія навчання, дослідницька діяльність, дослідницька поведінка, дослідницьке освітнє середовище.

Постановка проблеми. На даному етапі розвитку сучасного суспільства дослідницьку діяльність розглядають як невід'ємну істотну властивість особистості, як стиль життя сучасної людини. Окреслена ознака тісно пов'язана з творчою діяльністю, вона забезпечує умови для розвитку ціннісного, інтелектуального та креативного потенціалу особистості.

Дитина від народження є дослідником. Невгамовне бажання нових вражень, допитливість, прагнення діяти, самостійно шукати відповіді на питання – провідні риси дитячої поведінки. Це внутрішнє прагнення до пізнання зумовлює виникнення дослідницької поведінки і створює умови для дослідницького навчання.

Рівень розвитку дослідницьких здібностей людини природно детермінований генотипом і середовищем. Оскільки дослідницька поведінка має біологічну природу [6], важливим є питання про те, якою мірою ця властивість розвивається під впливом шкільного освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне суспільство серед основних вимог до особистості висуває сформованість уміння вчитися самостійно, діагностувати навчальну ситуацію, обирати способи дій, бути достатньо вмотивованим до їх виконання. Важливість свідомого ставлення до навчального процесу та навчальних дій сприяла виокремленню в науці напрямку дослідження навчальних стратегій.

Під стратегією науковці розуміють сукупність правил і положень, які приймає той, хто вирішує завдання, і котрими керується в прийнятті рішень про категоризацію інформації; спосіб розв'язання проблеми когнітивним шляхом, пов'язаним із просуванням до мети. В. Моляко вважає, що поняття «стратегія» є сенс використовувати під час аналізу рішення нових творчих завдань, коли діяльність спрямована на одержання й перетворення нової інформації [5, с. 24].

Грунтовний аналіз спектра трактування терміна «навчальна стратегія»,

проведений Т. Бондар, показав різновекторність визначень - від розумових процесів та дій до загального плану спільних дій учителя й учня [1, с.13].

У процесі опрацювання наукової літератури з окресленої проблеми встановлено, що поняття «навчальна стратегія» найчастіше тлумачать як індивідуальний стиль навчання, комунікативно-синтетичний або інтелектуально-аналітичний способи засвоєння навчальної інформації (Дж. Каспер, К. Роджерс), а також як елемент програмованого навчання (С. Архангельський, В. Якунін). На думку значної частини науковців, навчальні стратегії включають думки, дії, емоції, що полегшують набуття, розуміння, застосування нових знань і навичок у різних контекстах діяльності.

Окрім того, стратегії навчання дослідники розглядають дидактичні процедури, або методи, які учні використовують (часто свідомо) для удосконалення компетенції; способи поведінки і мислення, які впливають на процес переробки інформації суб'єктом навчання [9].

На переконання В. Моляко, поняття «інтелектуальна стратегія» треба розуміти як суб'єктивну програму розв'язання нової задачі, що відображає головну тенденцію в пошуковій діяльності. Зокрема, учений виділяє п'ять основних форм інтелектуальної діяльності: стратегія аналогізування (пошук аналогій), стратегія комбінування (комбінування елементів), стратегія реконструктивних дій (реконструювання, привнесення нових елементів, створення нових функцій), універсальна стратегія (майже гармонійне використання вищезгаданих дій), стратегія випадкових підстановок (хаотичний, нецілеспрямований пошук, дії «всліпу», без плану, чітких гіпотез) [5, с. 25].

На основі викладеного вище можемо зробити висновок про те, що поняття «стратегія навчання» трактується як процедура, якою користується учень у процесі мислення; технічні засоби навчання, які можуть бути застосовані в різноманітних ситуаціях для того, щоб допомогти учневі зрозуміти інформацію; свідомі кроки чи поведінка, якою користується учень, щоб підвищити рівень оволодіння інформацією; накопичення, збереження, активізація в пам'яті попередніх знань чи досвіду і користування новою інформацією [5; 9; 10].

Метою статті є виявлення залежності дослідницької стратегії навчання від освітнього середовища початкової школи. Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань: дослідження питання, про те якою мірою дослідницька стратегія навчання молодшого школяра залежить від шкільного освітнього середовища; обґрунтування педагогічних умов формування дослідницького освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Дослідницька стратегія навчання – це спосіб здійснення дослідницької діяльності, який визначає цілі дослідження, дослідницькі дії та їх порядок, спрямовані на досягнення результату. Дане поняття також включає аналіз отриманих результатів, оцінку на їх основі розгортання ситуації, прогнозування (побудова гіпотез) відповідно до подальшого розвитку. Окрім того, можна додати ще моделювання і реалізацію своїх майбутніх передбачуваних дій – корекцію дослідницької поведінки.

В основі дослідницької стратегії навчання лежить дослідницька діяльність, яку науковці розглядають як особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, котра виникає в результаті функціонування механізмів пошукової активності і базується на дослідницькій поведінці. Але якщо пошукова активність визначається лише наявністю самого факту пошуку в умовах невизначеної ситуації, а дослідницька поведінка описує переважно зовнішній контекст функціонування суб'єкта в цій ситуації, то дослідницька діяльність характеризує саму структуру цього функціонування. Вона логічно включає мотивуючі чинники (пошукову активність) дослідницької поведінки і механізм його здійснення.

У психолого-педагогічній літературі висвітлюються різні аспекти дослідницької діяльності: формування дослідницьких умінь учнів (В. Давидов, Д. Ельконін), дидактичні основи використання дослідницьких методів у навчанні (М. Скаткін, М. Махмутов); психологічні основи організації навчально-дослідницької діяльності дітей різного віку (О. Поддьяков, О. Савенков); процес формування навичок пізнавальної та творчої діяльності (А. Занков, Г. Костюк, О. Савченко). Саме ж поняття «дослідницька стратегія навчання молодших школярів» залишається поза увагою науковців.

Дослідницьку поведінку науковці трактують як вид поведінки, що будується на основі пошукової активності і спрямовується на вивчення об'єкта або розв'язання нетипової (проблемної) ситуації [7]. Для її розвитку необхідні умови, які спонукають до виникнення запитань і самостійного пошуку відповідей, фантазування, прояву творчості. Дослідницька поведінка молодшого школяра універсальна і може бути реалізована в будь-якій предметній сфері: спілкуванні з природою, малюванні, конструюванні, іграх тощо.

Питання цілеспрямованого розвитку дослідницької поведінки дитини завдяки спеціально створеному середовищу було предметом вивчення багатьох учених. Вагомий внесок у розробку окресленої проблеми здійснили Дж. Дьюї, М. Монтессорі, Р. Штайнер, С. Френе та інші. Створенням дослідницького освітнього середовища в Україні займаються В. Ільченко, О. Ільченко, О. Савченко, Т. Чернецька. Поняття «середовище навчально-дослідницької діяльності» тлумачать як спеціально організоване середовище, в якому мета, зміст, методи й форми навчання, спрямовуючись на набуття суб'єктами знань, умінь, навичок, компетентностей, стають рухомими і доступними для змінення в рамках конкретного навчального закладу [12, с. 160].

Науковці акцентують увагу на тому, що потрібно створювати розвиваюче середовища, в якому дитина знаходила б стимули для самонавчання, самовдосконалення і саморозвитку. Дослідницька поведінка якраз і покликана виконувати найважливішу функцію – сприяння розвитку. Остання забезпечує адаптацію організму до динамічного зовнішнього оточення, є гарантією його виживання. Обмеження пошукової активності призводить до незадоволення однієї з найбільш значущих людських потреб – потреби в дослідництві.

Результати наукових досліджень свідчать: постійна відсутність пошукової активності призводить до того, що індивід виявляється безпорадним за умови будь-якого зіткнення з труднощами або навіть в таких ситуаціях, які

не сприймаються як складні [6].

З точки зору освіти не менш важливим є й те що, нереалізована дослідницька активність дитини може знайти і, як правило, знаходить вихід у деструктивній діяльності.

Оскільки в житті сучасної людини роль і значення дослідницької діяльності зростає, то повинна збільшуватися і кількість дослідницьких методів навчання в освіті. Цей процес уже можна спостерігати; один з симптомів, що вказують на це, – поява в сучасній педагогіці спеціального терміна – «дослідницьке навчання». Слід зауважити, що інтерес до нього посилюється, що проявляється у вітчизняній теорії навчання і сучасній освітній практиці.

Одним із перших на початку ХХ століття став реалізовувати, розвивати та пропагувати ідеї дослідницького навчання американський педагог і філософ Джон Дьюї. Він уважав, що заняття маленьких школярів мають бути побудовані на основі ігор, власних досліджень і практичної діяльності.

Суть розвитку особистості дитини в даному випадку полягає в якісній зміні діяльності, в яку вона включена. Там, де створюються умови для самостійного вирішення проблем, пошуку нових, оригінальних способів їх розв'язання, починається творча діяльність учнів. Учитель у цьому випадку не передає готові знання, а допомагає вчитися і розвиватися, створює такі ситуації, за яких дитина сама формує поняття про предмет, що вивчається, опановує способи пошукової творчої діяльності.

Оволодіння методами дослідницької діяльності вчені відносять до сутнісних характеристик високого рівня освіти сучасних школярів. Дослідницькі вміння, як стверджують науковці (В. Андреева, В. Давидов, Л. Занков, Д. Ельконін), формуються не ізольовано від мети, а закономірно, як засіб, необхідний для вирішення дослідницького завдання. Головну роль при цьому відіграє вміння вчителя активізувати дослідницький інтерес учня, підтримати його, допомогти знайти необхідні засоби для його реалізації – створити дослідницьке освітнє середовище.

До способів і прийомів дослідницької діяльності слід віднести такі, як: уміння бачити проблему, формулювати гіпотези, спостерігати, проводити експерименти, давати визначення поняттям та інше.

Що обмежує прояв дослідницької поведінки дитини? Дослідники одним із таких факторів визначають переважання «школи слухання» над діяльнісною. Дитину треба заохотити, поставити в позицію активного пошукувача відповідей на власні запитання, стимулювати її особисту позицію стосовно цих знань. Інша перешкода пошуковій активності – обмеження дитини у свободі дій. Експериментально доведено, що відсутність свободи дій дітей, виражена в різних формах (обмеження рухової активності, постійні «не можна»), здатна серйозно перешкодити розвитку дитячої допитливості.

Традиційна педагогіка побудована на репродуктивному відтворенні знань, розумовій інертності. Натомість дослідницьке середовище забезпечує дитині вибір, побудований на інтересі, допомагає відчувати й усвідомити свої нахили, повірити у власні сили, пережити радість успіху. Значення вибору і в тому, що

особистість має можливість припускатися помилок і вчитися на їх наслідках.

З метою «врівноваження» різних способів соціалізації дитини уроки мають проводитись не лише в класі, але і в майстернях, студіях, лабораторіях, серед природи.

Однією з причин нівелювання потреби в дослідницькій поведінці є недостатній рівень підготовки вчителів до педагогічної діяльності. Педагогові важливо навчитися створювати середовище, що спонукає учня до пошукової активності, використання власного досвіду; дає можливість проводити спостереження, самостійні дослідження; створює ситуації ухвалення самостійного рішення в умовах вибору на основі дослідницької позиції; будується на діалогічному спілкуванні. Основними вимогами, що висувуються до процесу моделювання освітнього середовища: орієнтуватися на власний досвід дитини; навчати у дії; спонукати до спостереження і експериментування; чергувати індивідуальну і колективну роботу [4, с. 35].

Робота над формуванням дослідницького освітнього середовища початкової школи потребує від учителя організації вільної взаємодії учня з вже існуючими і визначеними для навчальних цілей об'єктами зовнішнього світу [11]. Під дослідницьким освітнім середовищем розуміємо сукупність умов, що сприяють формуванню дослідницької поведінки особистості, а також можливостей для її розвитку, що полягають у соціальному і просторово-предметному оточенні [2, с. 37].

До параметрів освітнього середовища, що впливають на дослідницьку поведінку молодшого школяра належать, зокрема, такі: відповідність середовища життєвим потребам дітей у дослідженні, самостійних висновках, конструюванні; насиченість, багатофункціональність середовища; функціональне зонування приміщення; гнучкість, варіативність, придатність для проектування і моделювання середовища силами дітей; інформативність.

Необхідними умовами, які забезпечують стимулювання дослідницької позиції молодшого школяра, є відкритість, змінюваність, структурованість, інтелектуальна насиченість, естетична привабливість й особиста значущість освітнього середовища для юного дослідника [8, с. 36].

Основою успішного навчання може стати освіта через досвід. Навчання на основі досвіду сприяє формуванню навичок зіставлення, класифікації, аналізу і синтезу. Крім того, учні набувають умінь перенесення знань в інший контекст, оскільки вчать не стільки запам'ятовувати факти, скільки шукати, аналізувати інформацію, самостійно вирішувати завдання. Таке навчання забезпечує реалізацію дослідницької стратегії навчання, налагодження співробітництва, дозволяє ефективно адаптуватися до сучасних умов життя [3, с. 55]

Висновки. Дослідницька стратегія навчання молодшого школяра формується під впливом спеціально створеного освітнього середовища, в якому дитина може: орієнтуватися на власний досвід; навчатися у дії; проводити власні спостереження і дослідження; чергувати індивідуальну та колективну форми роботи.

Необхідно відзначити, що особливість професійної підготовки вчителя до організації дослідницького освітнього середовища молодших школярів полягає

не лише в умінні педагога створювати умови, що сприяють дослідницькій поведінці школяра, організовувати дослідницьку діяльність учнів, а й у досконалому володінні методами наукового пізнання (спостереження, дослідження, моделювання тощо).

Список використаної літератури

1. Бондар Т. О. Навчальні стратегії: теорія і практика / Т. О. Бондар // Постметодика. – 2012. – № 6 (109). – С.12–16.
2. Водолазська Т. В. Дослідницька поведінка учня в освітньому середовищі початкової школи / Т. В. Водолазська // Навчально-дослідницька діяльність дітей: особливості організації, психолого-дидактичний супровід, досвід роботи, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 16-17 квітня 2013 р.). – Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2013. – С. 33–35.
3. Водолазська Т. В. Моделювання освітнього середовища початкової школи / Т. В. Водолазська // Постметодика. – 2010. – № 5 (96). – С. 52–57.
4. Водолазська Т. В. Формування дослідницького освітнього середовища початкової школи / Т. В. Водолазська / Психолого-дидактичні засади формування освітнього середовища навчально-дослідницької діяльності дітей : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. – Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012. – С. 37–39.
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
6. Ротенберг В. С. Мозг. Обучение. Здоровье / В. С. Ротенберг, С. М. Бондаренко. – М. : Просвещение, 1989. – 239 с.
7. Савенков А. И. Противодействие исследовательскому поведению ребенка в современном образовании / А. И. Савенков // Высшее образование в России. – 2012. – № 8/9. – С. 67–73.
8. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодшого школяра / О. Я. Савченко // Наукові записки Малої академії наук України : [збірник наукових праць]. – К. : Праймдрук. – 2012. – № 1. – С. 32–38.
9. Семенишин І. Є. Навчальні стратегії у вивченні англійської мови як методична проблема / І. Є. Семенишин // Наукові записки. – 2011. – № 2. – С. 156–159. – (Серія : Педагогіка).
10. Федорончук Н. М. Аналіз стратегій навчання в американській психології / Н. М. Федорончук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – С. 240–242.
11. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
12. Чернецька Т. І. Освітнє середовище навчально-дослідницької діяльності дітей: структурно-функціональні основи формування / Т. І. Чернецька // Навчально-дослідницька діяльність дітей: особливості організації, психолого-дидактичний супровід, досвід роботи, перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кіровоград, 16-17 квітня 2013 р.). – Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2013. – С.157–161.

Татьяна Водолазская. Исследовательская стратегия обучения в образовательной среде начальной школы.

В статье определена функция образовательной среды как фактора

стимулирования исследовательской деятельности младшего школьника; исследуется зависимость исследовательской стратегии обучения от образовательной среды начальной школы; рассмотрено педагогические условия формирования исследовательской образовательной среды начальной школы.

Ключевые слова: исследовательская стратегия обучения, исследовательская деятельность, исследовательское поведение, исследовательская образовательная среда.

Tatiana Vodolazska. Research training strategy in the educational environment of elementary school.

The article considers function of educational environment as a factor of stimulation of junior schoolchildren's research is defined; depending the learning strategy of research on primary school educational environment is explored; the pedagogical conditions of formation of educational environment for research in primary school are considered.

Key words: learning strategy of research, research activity, research conduct, educational environment for research.

УДК 159.9

В. О. Гончарук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема розкриття творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку. Зокрема, аналізуються вікові особливості розгортання творчих процесів в умовах навчально-виховної взаємодії загальноосвітнього навчального закладу та визначаються психолого-педагогічні умови, сприятливі для повноцінного розвитку творчої особистості.

Ключові слова: творчість, творча особистість, творчий потенціал, молодший шкільний вік, розвиток, психолого-педагогічні умови.

Постановка проблеми. Темпи розвитку сучасного суспільства, нагальна необхідність пошуку шляхів виходу економіки нашої країни із кризи, упровадження нових технологій – усе це потребує докорінних змін у системі використання виробничих ресурсів на основі врахування творчих можливостей особистості. Лише творча особистість здатна створювати нові проекти, розробляти нові стратегії й технології, шукати та знаходити шляхи виходу із нестандартних ситуацій. Тому створення умов для розвитку творчого потенціалу сучасних учнів є одним із пріоритетних завдань, які постають сьогодні перед загальноосвітнім навчальним закладом.

Процес творчості науковці визначають як діяльність індивідуума, яка виробляє нові матеріальні та духовні цінності, що відзначаються новизною і суспільною значущістю. Тобто в результаті творчості з'являється щось нове – таке, що до цього часу ще не існувало. У філософії творчість розглядають як необхідну умову розвитку матерії, утворення її нових форм, разом із виникненням яких змінюються і самі форми творчості. На думку С. Рубінштейна, творчість – це діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, що, у свою чергу, мають суспільну значимість.